

B O E K E N

Kapitalisme à la Russe

Hans Oversloot bespreekt:

Bertram Silverman & Murray

Yanowitch, *New Rich, New Poor, New*

Russia. Winners and Losers on the Russian

Road to Capitalism, Armonk & London:

M.E. Sharpe, 1997.

Joseph R. Blasi, Maya Kroumova &

Douglas Kruse, *Kremlin Capitalism. The*

Privatization of the Russian Economy, Ithaca

& London: Cornell University Press,

1997.

Kremlin Capitalism en *New Rich, New Poor, New Russia* behoren tot de beste boeken die de laatste jaren over de economische en sociale transformatie van Rusland zijn geschreven. *New Rich, New Poor, New Russia* is een paperback van 160 pagina's waarin het precies gaat over wat de ondertitel belooft, namelijk over de winnaars en verliezers op de Russische weg naar het kapitalisme. (Waarvoor u dan wel f 95,65 moet neertellen.)

Een van de meest opvallende en meest ingrijpende sociaal-economische gevolgen van Ruslands weg naar het kapitalisme is de enorme toename van de inkomens- en vermogensongelijkheid. Bertram Silverman en Murray Yanowitch nemen aan dat het verschil tussen het gemiddelde inkomen van de 10% meest verdienenden en het gemiddelde inkomen van de 10% minstverdienenden in de jaren 1994-95 ongeveer een factor 14 was (in 1991 nog ongeveer 3,5). Zij kiezen daarbij de voorzichtige kant. Volgens de Russische econoom Nikolaj Sjmeljov was het verschil in 1995-1996 zelfs een

factor 20.¹ Als u bedenkt dat het nationaal inkomen van Rusland ongeveer zo groot is als dat van Nederland, maar Rusland wel ruim negen maal zoveel inwoners telt, dan krijgt u al enigszins een beeld van de relatieve en absolute inkomensverschillen. De dagelijkse boodschappen zijn bovendien in grote delen van Rusland duurder dan hier. Het volkstuintje en de zwarte of scharrel-economie biedt velen nog uitkomst, maar voor de wezen, de weduwen zonder volwassen kinderen, voor invaliden zonder sterke familiebanden, kortom voor wie geheel op een lage uitkering of ander staats-'verzorgingsarrangement' is aangewezen zijn dit de slechtste jaren sinds lang. Silverman en Yanowitch wijden een hoofdstuk aan "The Rise of Mass Poverty". Door een herstel van de economische groei zal dit armoede-probleem niet vanzelf worden opgelost. Een deel van de jeugd groeit nu immers op in zulke slechte omstandigheden dat zij ook in een groeiende economie onbruikbaar zal blijven. Een deel van de oudere laaggeschoolden zal ook straks geen minimaal fatsoenlijk inkomen kunnen verdienen. (Ook de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling verwacht eerder een toename dan een daling van de werkloosheid.²) Daarmee kom ik op een van de ontbrekende hoofdstukken in het boekje van Silverman en Yanowitch. Zij wijden wel een hoofdstuk aan "Women as Losers", aan de toegenomen "gender equality", maar niet aan "de ouderen als verliezers", en dat had zeker ook

INHOUD

Kapitalisme à la Russe

Over het marktdenken binnen de PvdA

Het hoe en waarom van globalisering

De strijd tegen rascisme en extreem-rechts

B O E K E N

gekund. Niet alle ouderen behoren echter tot de verliezers. Een flink deel van de (onomvangrijke) nieuwe economische elite komt voort uit de oude politiek-economische elite, uit de *nomenklatoera*, die zich thans eigendoms-titels heeft verworven. Dit zijn vaak mannen van middelbare leeftijd, ofschoon ook jongeren aan die *nomenklatoera*-privatisering hebben deelgenomen, onder wie veel *professionals* uit de *Komsomol*, de communistische jongeren-organisatie. Van de uitstoot van arbeidskrachten zijn behalve vrouwen ook dikwijls ouderen de dupe, te meer omdat veel nieuwe ondernemingen uitsluitend recruterend onder de jeugd. Sommige ondernemingen nemen alleen mensen aan onder de 35 of zelfs 30 en elke arbeidservaring onder het oude systeem strekt de sollicitant nu tot nadeel.

Het boek van Silverman en Yanowitch was rijker geweest als zij daarnaast ook meer aandacht hadden besteed aan de territoriale herverdeling van rijkdom. Moskou was in de sovjet periode al een stad apart, samen met Leningrad misschien, maar de laatste vijf jaar is het contrast tussen de hoofdsteden en de rest van het land alleen maar groter geworden en er is tevens een enorm verschil in rijkdom, zo men wil een enorm verschil in armoede, ontstaan tussen de regio's. Moskou kent nauwelijks werkloosheid en de omvangrijke bouwactiviteiten trekken zelfs tienduizenden legale en illegale arbeidskrachten aan van over de landsgrenzen. Daartegenover staan armoede gebieden als het Noorden en Ivanovo.

Silverman en Yanowitch gaan in het slothoofdstuk (pp. 128-138) kort in op de vraag "Why No Social Democracy in Russia?". Een deel van het antwoord dat zij daarop geven is dat door het specifieke karakter van de "revolutie" in Rusland het instrumentarium waarmee een sociaal-democratische politiek zou kunnen worden gevoerd ontakeld is. De revolutie is eerder een "devolution" geweest, volgens Silverman en Yanowitch. De staat is onmachtig geworden de voorwaarden voor een sociaal-economische politiek te vervullen. Dit is ten dele opzettelijke gebeurd. De onttakeling van de staat stelt thans echter ook staatsfunctionarissen die een liberale, althans niet sociaal-democratische politiek willen voeren voor problemen. De staat slaagt er zelfs niet in voldoende belasting te innen voor een - ook volgens liberalen - minimaal sociaal programma.

Het 'nieuwe' communisme

Een deel van de verklaring zoeken Silverman en Yanowitch ook in de communistische orthodoxie van Zjoeganov: de Communistische Partij van Rusland 'bezet' de ruimte waarin anders een sociaal-democratische beweging of partij politieke aanhang had kunnen vinden.

Een ander deel van het antwoord is dat juist de verliezers moeilijk economische druk kunnen uitoefenen. Er is een arbeidsoverschot en het management staat dan vanzelf sterker. Vakbonden hebben het onder die omstandigheden sowieso moeilijk, en bovendien zijn veel (nieu-

we) vakbondsleiders zelf in zaken gegaan, hun bonden verzwakt achterlatend.

In *Kremlin Capitalism* van Joseph Blasi, Maya Kroumova en Douglas Kruse, kunnen we lezen dat managers van geprivatiseerde ondernemingen zich soms van lastige vakbondsleiders ontdoen door zelf gewilliger bedrijfsvakbonden op te richten en te financieren. (p. 113; zie ook p. 107). Meer in het algemeen merken Blasi, Kroumova en Kruse op: "Top managers of privatized enterprises speak with ease of their employees' lack of influence on virtually every issue." (p. 113) Dit is te meer opmerkelijk als men bedenkt dat veel werknemers niet slechts werknemers zijn, maar na de privatisering ook aandeelhouders zijn geworden. Maar zelfs in bedrijven waarin gewone werknemers de helft van de aandelen in bezit hadden zijn zij er niet in geslaagd als aandeelhouders hun invloed te laten gelden. Zij hebben hun stemrecht in vele gevallen afgestaan aan het management, dat kennelijk niet veel moeite had de werknemers-aandeelhouders daartoe te bewegen juist omdat die aandeelhouders werknemers waren. Wie als aandeelhouder zich niet naar de wensen van het management schikte kon daarvan immers als werknemer ernstige consequenties ondervinden (pp. 106-107). Tegen deze druk waren en zijn werknemers/aandeelhouders ook van rechtswege niet of nauwelijks beschermd (p. 108).

De uitgever van *Kremlin Capitalism* is kennelijk zo blij geweest met de "advance praise" van de beroemde historicus

B O E K E N

Richard Pipes, dat hij die "lof vooraf" zowel op de achterflap als in het boek zelf heeft willen afdrucken. Als samenvatting van de inhoud van *Kremlin Capitalism* is Pipes' aanbeveling echter alles behalve geslaagd. Pipes schrijft: "The stress of western media on crime and corruption in contemporary Russia has diverted public attention from what the authors of *Kremlin Capitalism* rightly call an unprecedented event in world history: in the space of five years, the industrial economy of Russia, once 100 percent state-run, has passed 80 percent into private hands. Based on thorough study of the unpublished sources and direct inspection of privatized firms across the vast country, this authoritative book helps explain why in recent elections Russians have rejected a return to the communist past." Ik ben het met Pipes eens dat het boek "authoritative" is en dat we te maken met een gebeurtenis zonder precedent. Maar 80 procent nu in particuliere handen is een te simpele voorstelling van zaken. In *Kremlin Capitalism* zelf kun je lezen dat de Russische staat nog ten minste 10

procent bezit van een derde van alle geprivatiseerde ondernemingen en meer dan 20 procent in een kwart daarvan. De staat heeft gemiddeld nog een belang van meer dan een derde in de vijftig grootste geprivatiseerde ondernemingen in Rusland (p. 168). De nieuwe, grote private "financieel-economische groepen" die de laatste jaren zijn ontstaan zijn bovendien zo met de staat verbonden, dat sommige waarnemers menen dat zij kunnen uitgroeien tot wat lijkt op de Japanse *keiretsu* en de Koreaanse *chaebol*, een vergelijking en een perspectief die Blasi, Kroumova en Kruse niet als onzinnig afdoen. Als Pipes schrijft dat dit boek helpt verklaren waarom tijdens de presidentsverkiezing van zomer 1996 "Russen een terugkeer naar het communistische verleden hebben verworpen", is dat opnieuw een zeer selectieve lezing. Het boek helpt eerder nog te verklaren hoe het 'Jeltsin regime' sinds 1991, of zo men wil sinds 1993, zoveel krediet heeft kunnen verspelen dat zelfs een middelmatig politicus als Zjoeganov met zo'n hopeloos

programma als dat van de CP een alleszins reële dreiging kon vormen.³ Pipes prijst *Kremlin Capitalism* om de verkeerde reden, maar het is inderdaad een heel goed boek.

J. OVERSLOOT
*is verbonden aan de Vakgroep
Politieke Wetenschappen en aan het
Instituut voor Oost-Europees Recht
en Ruslandkunde van de
Rijksuniversiteit Leiden.*

Noten

1. Nikolai Shmelev, "What Do We Want – To Disappear from the World Map?", in: *Russian Law and Politics*, Vol. 35, No. 5, September-October 1997, pp. 46-55; p. 48.
2. OECD Economic Survey. Russian Federation 1997, p. 5.
3. Tijdens de eerste ronde van de presidentsverkiezingen, op 16 juni 1996, haalde Jeltsin 35,28% van de stemmen, Zjoeganov 32,03 en Lebed 14,52%. Pas in de tweede ronde, op 3 juli, haalde Jeltsin 53,82 en Zjoeganov 40,31%, nadat Lebed te kennen had gegeven in Zjoeganov een nog groter gevaar te zien dan in Jeltsin en bereid was onder Jeltsin te gaan werken.

